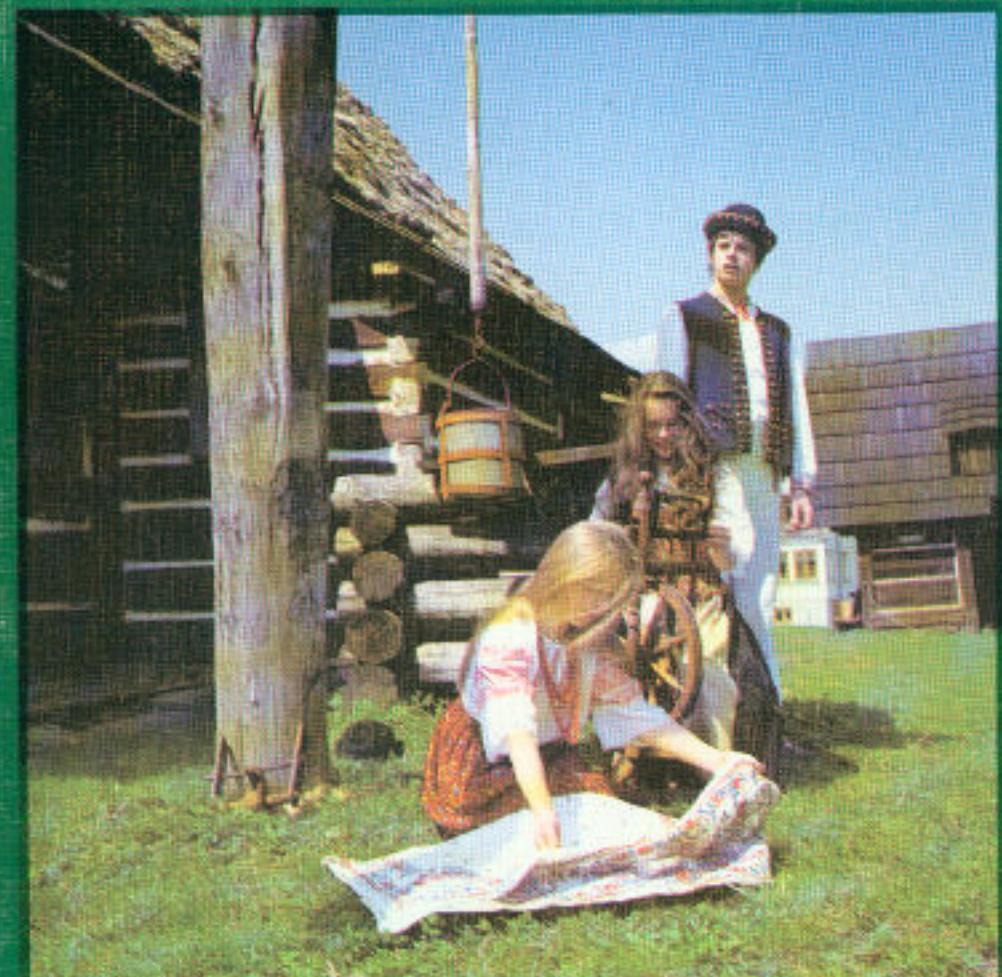

1994

Łazopoga

KULTURA I ZABYTKI ŁEMKÓW W POLSCE

Spis treści - Зміст

Do Szanownych Czytelników.....	str.1
Szto sja odwlecze... - <i>Fedir Gocz</i>	2
Pamjatky, nasza duma - nasz obowjazok - <i>I. Pyrcz</i>	4
Moja zustricz z Lemkiwszczynoju - <i>W. Barna</i>	6
Najdowsza doroha - <i>Wolodyslaw Graban</i>	10
Nasze zabytki - cerkiew w Powroźniku - .(op. wuge).....	13
Ikony - deski pełne cudów - (op. wuge).....	16
Schemat kompozycyjny ikonostasu - (op. wuge).....	18
Plan dijania muzeju LK w Zyndranowi.....	19
A na Jana, na Kupała - <i>Teodor Kuziak</i>	20
Swjato nad riczkom Pannom - <i>W.Graban</i>	22
Rusalia - <i>Urszula Janicka-Krzywda</i>	22
Izba Pamiątek Kult. Żydowskiej w Zyndranowej (wuge)....	24
Rapsodia dla Łemków - <i>Antoni Kroh</i>	25
"Ciła chmilnist świta" - (op.wuge).....	26
Posiju ja lubow - <i>Laco Samborski</i>	28
Kwitula - <i>Seman Madzelan</i>	31
Narodny worozyna i ... (wróżby) - (F.G).....	33
Lemkiwska kuchnia - <i>Stefan Choroszczak</i>	34
"Lemkiwski ikonostas" - (op.wuge).....	35
Gorące lato, śmierć i winogrona - <i>Jan Chowaniec</i>	38

“Загорода”: редактує и видає Спілтна Рада Музею Лемківської

Культури в Зиндранові. Номер до друку підготовили: Володислав Грабан
(редакція, комп'ютерний склад) Петро Клінковські (редакція технічна и
обробка).

Adres: Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej, 38-454 Tylawa k/Dukli.
Telefon: Tylawa 12, lub prowadzącego numer – Krynica (0-135) 27-63. Bankowe
konto: BS w Dukli Nr 68-2711-1.

Działalność muzeum sponsorują: Ministerstwo Kultury i Sztuki, Fundacja
Kultury - Warszawa, Urząd Wojewódzki w Krośnie oraz Burmistrz Miasta i
Gminy Dukla.

Окладинка - перша сторона: "Перед зиндранівським музеєм..."
- остатня сторона: "Матір Божа в лемківськім одязі" -
олія Василя Мадзеляна (фото и репрод. В. Грабан)

Святий Кирило и Методій приходять до Лемків... — графіка В. Мадзеляна

ШАНОВНЫ ЧЫТАЧЫ

Бюлетин “Загорода” буде поміщати матеріялы які тýчатся лемківської культури — даны про церковне будівництво, його історию, описы давних и гнесньих сіл, охорону памяток, лемківське ремесло, обряды и народны звычай. Будеме тіж презентувати творчість: артистів малярів, поетів, писменників, вспомини, біографії, важнішы події з жыття лемківской громады.

Маме надію, же “Загорода” буде культурным інформатором для каждого. Най заквітне кольорами слів: волошками, маками и лотатами. Матеріялы будеме друкувати на українській мові, по польськи и на лемківскі бесіді — зрозумілы для ширшого кругу чытачів. Своі опрацюваня, увагы, спостережыня може надсылати каждый, кого інтересує лемківска проблемтика.

Суспільна Рада Музею Лемківской Культуры
в Зундранові

SZANOWNI CZYTELNICY

W biuletynie “Zahoroda” będą publikowane materiały dotyczące lemkońskiej kultury - dane stanu obiektów sakralnych, ich historii, opisy dawnych i obecnych wsi, ochrony zabytków, tradycyjnego rzemiosła, obrzędów i zwyczajów ludowych.

Ponadto będziemy prezentować twórczość: artystów malarzy, poetów, pisarzy, wspomnienia, biografie, ważniejsze wydarzenia z życia lemkońskiej społeczności.

Mamy nadzieję, że “Zahoroda” stanie się kulturalnym informatorem dla każdego. Niech zakwitnie kolorami słów; chabrów, maków i kaczeńców. Materiały drukowane będą po ukraińsku, polsku i lemkońsku, zrozumiale dla szerszego kręgu odbiorców. Opracowania, uwagi, spostrzeżenia może nadsyłać każdy, kogo interesuje tematyka lemkońska.

Spoleczna Rada Muzeum Kultury Lemkowskiej
w Zyndranowej

Што ся одвлече...

О Музею Лемківської Культури в Зиндранові може писати велику книгу – о його творінні, діянні, од самого початку – 18 серпня 1968р. Так, минулого року святкували зме ювілей 25 ліття. Музей творили люди, діяче були лемківської секції при УТСК. Перша його назва була барз узка, скромна – "Хыжа памяток лемківської культури" (Izba Pamiątek Łemkowskiej Kultury), така є печатка в музеїному архіві. О діянні музею и його долі засвідчують записи в Памятковій Кнізі, яку записують звиджаючи юж в 5-тім томі. За тамтих часів були планы знищіння музею (1.12.1976р. висаджено в повітря памятник погиблым в боях о Дуклянський Перевал, поставлений на примузейні загороді). В боях погибло дуже наших Лемків браных до Ч.А. як и "добровольців". То окрема ширша тема, яку треба описати осібне. Не легко самому писати про музей; коли од самого початку я його опікун... не хочу нарікати на тяжкі часы, писати як єм го боронил, зберал експонаты, як ня гнобили... Думам, же люди знают загальну історию музею. Добрі, же існує и виріс до малого скансену.

Пришол час, коли одмолоджена Музеїна Рада підняла сьмільшы, активни діяння. Зачала глядати фонди не лем на біжучы ремонты, але и на розбудову. (поставлено млин–вітряк, колибу, в будові ищи єдна част музею – місце на выставы). Молоды діяче задумали тіж писати, інформувати зацьекавленых нашима справами, нашом культуром, минулым и гнесьнім жытьем. Од довшого часу думано о музеїнім часописі, лем то легше думати, бесідувати... як зробити. "Што ся одвлече то не втече" – и не втекло. Постановлено видати "Загороду". перше чысло. Работы выдавничо–редакцыйной піднял ся Володислав Грабан – заступник головы музеїной рады,

а вшыткы члены потвердили охочо помочы. Я величаво радий, же по 25-роках од открытия музеїного осередка – выйде до чытаків" музейний часопис". Не можна юж тепер повісти, ци то буде квартальник, піврічник, ци даколи місячник, бо не знаме обставин в яких заран и позаран приде нам жыти, діяти. Кличеме о активніст, вшыткых хто

фот. В.
Грабан

любит и шанує нашу культуру, хто прагне ей хоронити, розвивати и хто розуміє трагедию знищення яка досягла Лемківщину по II-Світовій Війні. Віриме, же найдут ся жычливы чытакі "Загороды" які схotent порадити нам внесками и розумном критиком. Я, як керівник музею, жычу часопису – "Загороді", людям, котры будут ей редактувати, нашым чытакам як и дописувачам вшыткого доброго – *Дай Боже Щастя!*

Федір Гоч

Памятки, наша дума – наш обовязок!

Під час моїх вандрівки по Лемковині стрічав єм всяди и радувал серце чудовими памятками нашої минулості. Церковці, придорожні каплички, хрести, старенки хижеси и сипанці стоять вписаны нашима предками в лемківській краєвид, пригадують одвічно што тут є наша рідна земля. Ми одталь з рускої землі, несеме понад 1000-літнє християнство. Ціле богоцтво культури, а спеціально памятки церковного містецтва то наша дума, але и наш великий обовязок!

На Лемковині богато памяток які знищені, забыты людми – кличут о ратунок! Здаю собі справу што не спосіб (и на гнесьні дні не є такої можливості) підняти ся ратування вшитких, але хоць частично забезпечити іх, недопустити до цілковитої руїни, жебы в загалі не пропали. В 1989р. в Устю Горлицькім-Рускім зареєструвано Круг Бескідській Охорони Памяток. Є то круг в рамках загално-державної організації. Одрубна лемківська організація того роду не існує. Натоміст зарівно Стоваришівня Лемків, Об'єднання Лемків, и Громадянський Круг Лемків мають статутний запис про охорону памяток. Актуально Музей Лемківської Культури в Зиндронові, як всі знаме, веде діяльність в охороні памяток, хоць в обмеженому закресі.

Треба бы вшитким організаціям зібрати силы, незалежно од поглядів на інші теми. Охорона памяток а особливо памяток церковного містецтва, вимагат значного висилку а передовсім фондів. Треба быти в терені, а Лемковина для нашої горстки здає ся велика. Ми яко Круг недуже зробили – треба самокритично себе оцінити. Были заклики, вистави на "Ватрі", але тоді діяня не вмогло успішної роботи, не дало успіху.

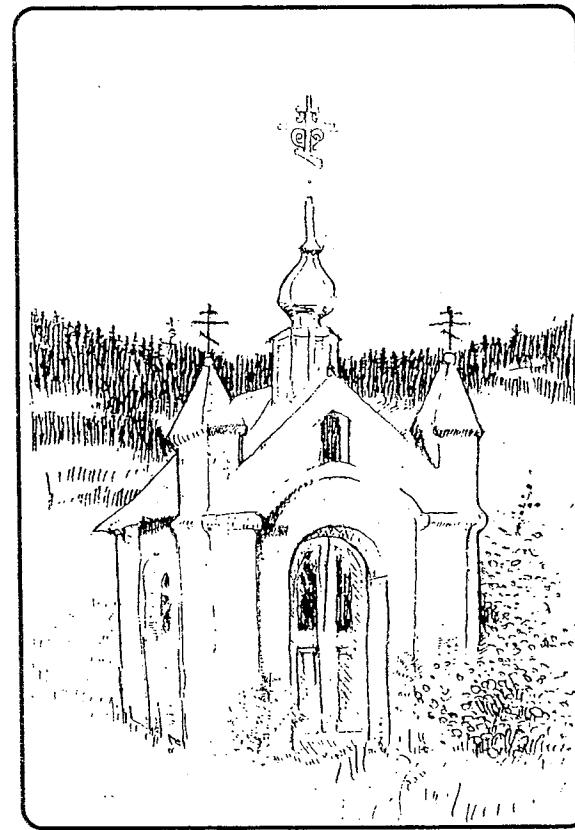
Уважасам, же треба нам (передставникам вшитких організацій) што який час сходити ся на робочо, в терені, визначати перші заданя які од початку до кінця конкретно

виконати. Зорганізувана робота може принести успіх. Думам, же и люде зо сіл, коли будут відіти нашу чесну роботу – сами ся заангажують. Незалежні од ремонтів памятників, охорона то значим задбати в терені о полні контролю над ними. Жебы никто іх не нищил, не переносил, коли не треба,

и не змінял іх вигляду. Закликую! До вшитких штомешикуют на Лемковині и до тих што лемпако ро тко приїжджають: помо же т е ратувати наші памятки, але не робте самовільно. Бо часто з незнайомості технології, можете ім пошкодити. Трафлять ся, же камінний памятник "помаллюют" олійном фарбом. Ни ч гіршого. То нищить камін! Маже за великими втратами, жебы так собі не с відо м о шкодити. Коли хочеме, а не знаме як зробити з таким хрестом; вистарчить гарді одчистити од моху... і юж є добре, барз добре! Не шкодите в своїх справах ділом ани словом...

(далі буде)

Ігор Пирч

Капличка в Панкні (рис. Р. Борецькі)

Моя зустріч із Лемківщиною

Так довго мріялось, так довго думалось, так довго чекалось на цю першу зустріч із працьовою землею – Лемківщиною... Я постійно запитував себе у подумках одне і те же:

Де ти;

моя прадідівська хато,
що залишилось від тебе
на скронях Лемківщини?

Не знаю я,
і запитати ні в Кого!

Прадіда

сховала земля Бескидів,

Діда

прийняла земля Америки,

Батька

сповила земля Опілля.

А я ...

Я шукаю коренів прадідівської хижі,
я розгадую код свого родоводу,
щоб знати:
звідки моє фамільне начало,
хто відкрив мої вуста цією мовою,
де джерело моєї Лемківщини?

І ось настав цей благословений день – 18 липня 1991 року. Тернопільське Товариство "Лемківщина" іде на міжнародний фестиваль лемківської культури "Ватра" до Ждині у рідні краї. Ціла колона автобусів вирушає на захід. Беремо водичі із святої криниці в селі Плугів, що недалеко Золочева, і – аж до самого кордону. Дорогою думалось тільки про одне: яка вона, земля моїх батьків, моїх сивочолих предків? Що винесу я від цієї першої зустрічі із нею? Як намотувались кілометри доріг на колеса автобуса, так і насновувались думки одна на одну. Цілий вечір і ціла ніч на кордоні – краще не згадувати! Але вже ранком, десь в годині одинадцятій, у Перемишлі, вперше побачив цю історичну річку Сян. І вже поруч із нею наш автобус рушив до Бескидів. І раптом відкрилися вони своєю незрівнянною красою, своїми чарівними схилами, серпантинами доріг...

Підїжджаємо до Сянока – і горло стиснуло від хвилювання, і слізозастряла в очах: тут мій батько ходив до школи, десь тут його нога ступала... Рідні серцю назви: Кросно, Ясло... А в Риманові тато і мама бували ще молодими... Горлиця знаменита. І повертаємося напівно, і їдемо все далі і далі у гори, до Ждині. Ще здалеку зауважили

Загорода 6

різникользорові хустинки наметів, що розкинулися і вздовж єдні гори і на протилежному боці. А скільки машин, автобусів, а людей... а всі вирує, бурлить, переливається. Всіти якраз до початку. Старости "Ватри" запрошуєть мене разом із іншими гостями на сцену. Вибачище – незабутнє. З усіх світів зіхалося на це велетоднє лемківське свято майже десять тисяч горян: з усієї Польщі, з України, з Словаччини, Німеччини, Франції, Америки, Канади... І ось настає урочистий момент: загоряється ватра, яка палатиме усі три дні і ночі! Свято розпочалося. Право першості у виступах було надано лемківським колективам із Тернопільщини Від імені нашого Товариства "Лемківщина" щиро вітаю гостей свята, інформую що ми привезли вперше на цей фестиваль народний хор "Конар Лемковини" із Тернопільського району, фольклорно-етнографічний ансамбль "Лемківські вечірки" із села Підзамочок Бучацького району, лемківський хор із Монастириської, і завершую свій короткий вітальній виступ закликом: ЛЕМКИ УСЬОГО СВІТУ – ДОКУПІ!

Це знаходить схвалальні відгуки у багатотисячній аудиторії лемків. А далі розпочалися виступи колективів, і зазвучали лемківські пісні у рідних горах, і зозвалася лемківська душа і слізозою, і усмішкою шасливою. І диво – душа моя зозвалася співом, і слізозою, і радістю... Рідна земля розбурхала невидиме, струни серця затремтіли, захвилювалися. Незабагненно, що відчував у ті дні і ночі перед рідними лісів і потічків.

Наступного ранку вирішили першим завести до рідного села Регетів Верхній нашого найстаршого члена Товариства Ваня Вільху. Йому 76! І коли підіхали до Регетова Ницінського, якій зберігся, він попросив зупинити автобуса перед одною стодолою. Вказав місце пальцем і зіткнув: "Тут мене мали розстріляти...". Зайшов до хати, вийшли лемки, які повернулися назад до рідного гнізда, і диво-дивне: відзначили Ваня Вільху, якого не бачили майже 50 років. Почалася розмова, до якої пристали інші лемки із села. І раптом підходить старенька лемкіння, зупиняється перед Ваньом Вільху, питаннями вдивляється у його обличчя, і бачу, із цим вигуком: "Йой, Ваню та ци то ты? ". "Та я, я. Ти відзначала ня?!" І обійми, і слізози. Плакали усі. І пішла розмова про життя, про долю нещасливу, і все те, що вмістили оці півстоліття розлуки.

А потім вирішило завести нашого ветерана до його рідного села. Дорогою піднялися в гори, доїхали до початку колишнього села, бо зараз там пустка. А далі пішки, повз потічок, через місточок... Йде старий лемко рідною дитячою стежкою і не відзнає: все знищене немодами. І тільки по грушці, і зруйнованому льоху відзначає Ваньо Вільху своє рідне подвір'я. Падає навколошки, цілує рідну землю, і пла-

Загорода 7

це, плаче так, як, мабуть, плакав у дитинстві, і молиться Богу, що іще подарував йому зустріч із рідним, хоч і розореним гніздом, і бере до хустинки рідної землі, щоб уже постійно вона була із ним...

Вертаючись назад до автобуса, не втримуюсь, і на повні груди, набравши повітря, вириваюсь до рідних гір нашим лемківським гімном:

Горы наши, горы наши,
Горы наши Карпаты,
Нихто не зна, не буде знати,
Кілько Ви в нас вартате.

Горы наши, горы наши,
Горы наши Бескиди,
Што Вас дати не казали,
Наши діди – прадіди.

Горы наши, горы наши,
Горы наши Карпаты,
Не даме Вас, не даме Вас
За няяки дукаты.

І рідною озиваються гори у цій пісні таким звучанням, що тає чуло вперше. І коли привітав я Бескиди вигуком: "Гей – Гей", то почув оте наше пісенне, що один голос пішов верхами, а два долиною. Так вони і є! У горах рідних сама душа заспівала. Таке траплялося зі мною вперше. Рідні Бескиди я для себе відкрив лише у той момент, коли відкрилася до них душа.

А потім знову "Ватра", потім знову чарівні співи різних колективів із Польщі, Словаччини, Югославії... Свято тривало... Тоді вперше зустрівся на "Ватрі" із відомим лемківським патріотом Олегом – Володимиром Іванусівим із Канади та його чарівною дружиною Боженою. Розмовляли про речі сокровенні. Чув я про нього багато. Зреїтою, по лінії нашого Товариства ми вішантували його виставку "Церква в руїні" під час нашої імпрези "Змовклі дзвони" до 45-ліття початку депортациї лемків із своєї рідної землі. Говорили і про будівництво у Львові лемківської церкви, на яку він спонсорував свої книги.

А пізніше відбулася символічна посвята нас усіх у "натуруальні лемки" прекрасним нашим краянином-лікарем, кандидатом наук Володимиром Бігуняком при допомозі того засобу, який практикували наші предки – при допомозі <к р о п к ы>. І ось тоді вперше скушантували усі чистого ефіру, про корисні властивості якого нам прочитав цілу лекцію В. Бігуняк.

А наступного ранку знову поїхали по рідних селах лемків. Добралися аж до Криниці. З хвилюванням походив по тих вулицях міста, де жив, творив і помер видатний наш художник-саноук Никифор Дровняк. Це – наша слава, наша сила духу, і скоро ми будемо урочисто

відзначати 100-річчя від дня його народження.

І третій день "Ватри" ми також зустріли у гурті. І бавилися, і співали, і раділи, і танцювали... І коли загасили Лемківську Ватру – стало сумно. Хотілося б, що б ця ватра ніколи не загасала.

І наступного ранку, вмившись, як і в попередні рази, у чистому гірському потічку, вирушили ми до Музею Лемківської Культури, до Зиндронови. Там нас чекав його керівник Федір Гоч, який довгі роки присвятив тому, щоб усе зібрати і зберегти з матеряльної і духовної культури лемків. Він віддав під музей стару дідову хату, і речі ужиткові, і всякі інші. Щиро дякували йому за те, що він дав нам запрошення на цю поїздку, що провів екскурсію по музею, і що почав стуваєв кожного.

Важе по обіді вирушили дорогою до Коланчі. Приїхали ми до села Дальова, де народилася моя мама Євдокія з роду Джузла. І пішов я до церкви, яка, як сирота стоять покинуту побіля цвинтаря, і зайшов на цвинтар. А всередині душі крик проривався до цих куців, що поросли на могилах, адже десь тут лежать кісточки моого діда. І волав фушею: "Діду, де ти лежиш, озовися, твій внук приїхав вклонитися твоєму праху". І вклякнув я на землю святу, і промовив молитву душою, і вперше до землі моїх предків мовив слово безмовне! Мої коріння озвались, заговорили, а душа заричала, закликала враз! І слози копилися, і не падали на землю!

Взяв я землі для рідної ненічки, і камінчик з – під церкви – може саме на нього ступала нога моєї матері, діда? Адже саме тут хрестили усіх моїх рідних! Ця земля мені найдорожча! Це – земля моїх предків сивих, що століттями тут жили, родилися, вибрали, замикаючи у собі цей колобіг світовий буття.

А до батьківського села Кам'янка, що буквально в трьох – чотирьох кілометрах від Дальової, я так і не доїхав, бо нелюди стерли з лиця землі це родове гніздо моого няня. Немає Кам'янки.

Повертаєшся я до Тернополя із новими відчуттями і думками якіщо до поїздки я запитував: "Дети, моя прадідівська хата, і де джерело моєї Лемківщини?", то відповідь мені дала рідна прадідівська земля. Тепер я достеменно знаю, і де мос коріння, яке воно, і де ті джерела Духу, які дають наснаги душі і серцю. Вони ось тут, в горах Бескидах, в кревій Лемківщині! Як син Лемківщини, як нащадок своїх предків – завше буду поверматися до своїх джерел, завше буду іти назустріч із красм своїх батьків. Ця земля мені найрідніша, бо тут бере свій початок мій родовід, тут зариті коріння мої, і з цієї землі їх ніхто і ніколи не вирве, як не вирвати із серця любов і до праматірної землі, як не згасити мосії пам'яті, що нуртує у моїй крові, бо я – Лемко, син Лемківщини.

Володимир Барна (Україна)

Найдовша дорога

Сонце як в вересні – гріло лем в полуднє, рано и вечером было холодно. Іхаме простіцьком дорогом з Горлиц до Ждані. Авто колыше ся на нерівностях и легко перхат в перед, дорога втіче з під колес и одлегліст до Ждані зде ся невелька. Колиси не було так близко...

Коли бурая першої світової війни ся успокоїла, тым самим путьом, што го звали "угорським шляхом", іхав Тимко Сандович. Іхав том дрогою не перший раз, але николи не було му так тяжко, так сумно на душы. Все вертал з Горлиц барз рад, бо віоз набыткы для родини, діточок... Гнеска на деревяній фурці віоз ...тіло свого сына, Максима. Деревяна бакса, в середині друга блішана и пак цинкова труна – потрійно замикають в своїм внутрі Жданівського хлопця, бож Максим має 28 років и не так давно снівал радо з вітцю в церкви. Все сідли разом в крилосі – отець дякувал а сын сперал го в пісні и молитві. Помалы миняли Ропицю, Маластів; в долині видно было Панкну, а перед нима велика гора – Магура. Жебы полегшиати отець зишол з воза. Ішол тяжким кроком, помалы сперти о кланицю, в другій руці тримав вічки, але гора твердо сперала колеса драми дороги знищеної війном. Хотіл бесідувати з сыном, але на його слова одповідал лем дурком колес, аж вкръл іх зелений вершок ліса...

В думках вертал до дітињства Максима, до жданівського крилоса, де в кожоду неділю, свята побіч него сідил чорніавий хлопец з зорами отвертими широко в малювану стіну іконостасу. То був його сын. Коли вертал зо школы з Горлиц, з Нового Санча де вчыл ся в гімназії, все раділо лице Максима на вид рідного села, церкви. Памятати, коли єдного разу приїхал з далекого Крехова, од отців Базиліянів повідат: <Я хочу няньу до Почаєва, там де наше коріння...> І призволил єм сынови – одповіл в душу, и збыхнул губоко.

На перевалі магурского хуторета спримат фуру. Пізрил на ліво де в сине небо врізуvalи ся деревяни кресты цмінтарной каплиці, а під ними ясно світила постать Матери Божої подібної до рускої іконы. Вишикто потію городил деревяний, з грубой ялиці пліті, накривтий гонтом. За його стіном ряои гробів, хрести, табличі з іменом погиблых. Як они гарді похованы – подумал, який спокій мають на горі, лем пташата з тиха цірчат боязливо над іх могилами. А тебе сыну закопали під плотом, не по християнськи, коли сонце сіло за карпатським лісом. Чын ты провинил, што твої переслідникам сотворено почесне місце упокоеня – тобі мокрү яму горлицького цмінтаря? Але в момент взрів што на табличях похороненых вояків і руснацьки назвиска и подумал як страшно ясьти в

світі, коли брат стає протів брату, а сын протів вітцю, не зо своїй волі! И в том час стало ся му жаль тых молодых хлопців што тіж не вернули до своїх матері. Попращаць іх и пробачыл...

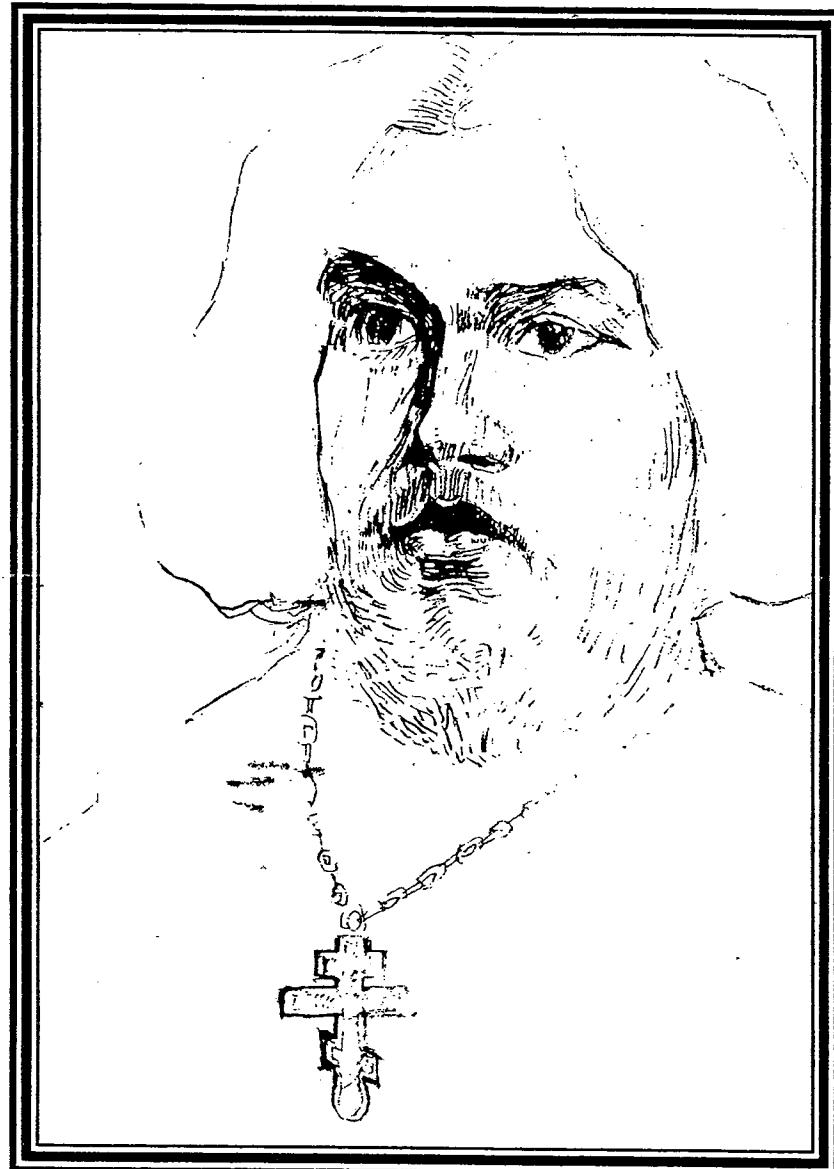
Зачинало вечеріти. З кіеры на кіеру зменшала ся гора а під ньом видно было Гладьшів а далі за Кіпцями соломяны дахи Ждані. Австрійский цмінтар прикликувал вспомини тяжких років війни – Талергоф. Коли сын закінчыл богословску семінарию в Житоміри, вернул до Ждані з матушком Пелягієм, з дому Григорук. На просьбу селян остал парохом Грабу, де 2 грудня 1911 року одслужыл першу св. Літургію. Од того часу почала ся терньова дорога о. Максима. Арештують го, накладают грошовы кары. Він ся не піддає властям, далі служыт Лемкам якых штораз більше число скупляют ся при особі свого священика. Службы правят ся в Вышовадці, Довгім Грабі. Коли власти видят, же не можут гломити волі о. Максима, а він твердо стоїт при свої вірі – під претекстом шпігуниства на річ Росії – по єдному з арештувань, препарують оскаржыня и готовуют процес во Львові. Грозят смертном каром, але лава присяглых одноголосно унівіннят о. Сандовича и товаришів. По 4-місячах процесу, вертат домів. Ненадовго родина радіє з повороту вітця и сына. Настає війна. Гарештуют не лем о. Максима але и Пелягію, яка є в тяжы. Горлицька вязниця наповнят ся Лемками з ріжсных сіл, незалежні од віростовіданя, політичной симпатії – замыкают вищих разом як противників Австрійской Монархії.

Холодне повітря студить задумане лице Тимка. Юж є на гладишівських рівнях.. Перед крестом што в полі стоїт, здоймуйте шапку, молит ся в душу и якыса радіст дивна в нім, же встyg вyrвати з горлицької ями порох о. Максима – свого улюблена сына, же так близко юж до рідного села, до своєї землі, де ріс, співал и тішыл ся дітячими роками. Рушыл з місця. Заскрготали колеса желізном обручом и аж в серце штоси встрияло. Як през сон почул голос гверів під горлицькою вязницю. Грім вистрілу. Знав, стріляют до його сына. І коли з вязенных камер почул плач, а потім голосну молитву – знал што ся стало. Жандармы стріляли в открыту груд, в місце де носил трираммний хрест, а коли падал, розпостер руки як птах крыла, и закричал: "Най ясьє Свята Русь и Святе Православie..."

Здавало ся му, же то было вчера и теплы слезы покотили ся по твари старого человека. За недовго од того страшного дня вивезли вищих до Талергофу. В концтаборі Пелягія породила сына, охрещено го іменом.. Максим.

Під Кіпцями зас зишол з воза. Колеса спокійно дуркотали в ритм кіньських копыт, лем з горы, и рідне село! Втішыт ся душа мого сына и упокійт прах и кости його в рідній землиці – думал. Заран як стане сонце похорониме.

Настал ясний ден. Рано о.Дуркот наказали: "вынесите труну з каплиці, а коли ні, то вас оскаржы до консисторії бо сын шізматик", и його тіла

муч. о. Максим Сандович — (рис. Р.Борецкі)

може тримати в уніяцькій каплиці, повіли тіж, же тіла не будуть хоронити. И што же мал робити? Сам похоронив и загребав...

Коли доішли зме до Ждаїні; на горбочку повыжше дороги в старих ясенях які обгортають цмонтір, по правій стороні каплиці знаходиме могилу мученика о.Максима Сандовича. Шестого вересня 1994р. мине 80-р. од дня його смерті. На ждаїнськім цмінтарі хороняли вірних ріжких віросповідань. По II-світовій війні Ждаїні повернула до православія. В церкви о яку боровся о.Максим, роснуть новы покоління, Жыє Свята Русь-Україна, де кінчав богословські науки, і по роках в яких засудили Лемковину на смертну кару – на ново зачала жити, так як памят про сына той землі в якого чест поставлено горлицьку церкву – на 100-йтія од дня народин, і де спочине на вікі-віков 11 вересня 1994р.

Володислав Грабан

Nasze zabytki

Cerkiew w Powroźniku

Pierwsze zapiski, dotyczące Powroźnika pochodzą z 1331r. Przywilejem z 1565r. biskup P. Padniewski nadaje Nazarowi Worhaczowi 2-lany sołectwa nad rzeką Powroźnik. Przywilejem z 13.01.1637r. biskup krakowski Zadzik, zezwala Tomie (Tomaszowi) Doboszowi odsprzedać dla powroźnickiego diaka Andrija Mijskiego łań gruntu "na wieczną fundację parafii". Ten sam biskup 13.02.1638 r. zezwala na "założenie szkoły".

Cerkiew p.w. św.Apost.Jakuba (Якова) zbudowana w 1604r. (data na jednej z belek pd. ściany nawy), jest najstarszym obiektem sakralnym zachodniej lemkošczyzny. Jej budowniczym był Mykoła Kernoickij. Pozostałe elementy konstrukcyjne cerkwi pochodzą zapewne z późniejszego okresu. W tym czasie po ogromnej powodzi (uszkodzeniach) obiekt został przeniesiony na obecne miejsce.

Trójdzielna: prostokątne prezbiterium z wieloboczną

zakrystią od pn., szersza, kwadratowa nawa i babiniec w wieży wzniezione na zrąb. Wieża słupowo-ramowa, kwadratowa, o ścianach pochyłych, z nadwieszoną izbicą, oraz przedsionek od zachodu. Stupy nośne obejmują babiniec. W prezbiterium strop z fasetą, zakristii sklepienie kolebkowe, w nawie - nakrycie w kształcie sklepienia zwierciadlanego, w babincu strop płaski.

Dachy: nad prezbiterium trójspadowy z cebulką na szczycie, nad zakristią podobny, nad nawą - namiotowy, dwukrotnie łamany, zakończony kopułką i latarnią. Hełm wieży cebulasty ze ślepą latarnią, gontowy. Okna prostokątne, ze starymi kratami. Główny portal zamknięty półkolem z zdobnym kluczem. W drzwiach do zakristii stare zawiasy i zamki, zapewne z czasów budowy cerkwi. W zakristii resztki polichromii barokowej z pocz. XVII w; sceny figuralne ze Starego i Nowego Testamentu o wysokiej i unikalnej wartości. Wyposażenie wnętrza cerkiewnego bogate.

Ikonostas barokowy XVII w. rozmontowany(!) Skomponowany jako tło ołtarza. W nim obrazy o bogatym programie ikonograficznym XVII-XVIII w.

Ołtarz główny: barokowy XVII w. w nim ikona MB z Dzieciątkiem w typie Hodigitrii XVII w. Na ołtarzu tabernakulum w kształcie cerkiewki XIX w.

Cerkiew w Powroźniku - widok ogólny. Obok - wieża.

Ołtarz boczny: barokowy z 2. poł. XVII w. z obrazami Chrystusa u stupa i Boga Ojca stwarzającego świat; tabernakulum z malowanym Chrystusem Zmartwychstałym.

Ikony: Sąd Ostateczny 1623 r. Zaśnięcie i Wniebowzięcie MB XVII w. sw. Jakuba ze scenami z życia w bocznych polach pocz. XVII w. Aron XVII w. Chrystus Pantokrator w ramie rzeźbionej (w czterech bocznych polach sceny z jego życia) pocz. XVII w. Pieta z 2 poł. XVII w. MB z Dzieciątkiem rokokowa z 2 poł. XVIII w. (przeniesiona z cerkwi w Wojkowej), św. Jan Chrzciciel XVIII w., oraz Pieta - ludowa, XIX.

barokowa ok. 1700 r. Dzwon przy cerkwi odlany w 1615 r.

Ikony – deski pełne cudów

Zainteresowanie ikonami datuje się od lat 80-tych ubiegłego stulecia. Dla sztuki odkryto je dopiero u schyłku XIX wieku. Pierwsze oceny nie były jednoznaczne. Dla ludzi, przywykłych do percepcji sztuki zachodniej, ikony stanowiły egzotykę, zjawisko szokujące przez swą odrębność i niezwykłość. Zadziwiały różnorodnością i schematyzmie tematów i form, fascynowały zagadkowością i uduchowieniem, zdumiewały sprzecznosciami i budziły podziur użdolnieniami anonimowych twórców, którzy nieustannie od wieków drżały narzucony kształt, by drogą ewolucyjnych przekształceń, przetwarzania detali – uzyskać odmienność wyrazu.

Trudna sztuka malowania ikon według nakreślonych kanonów, technologii znanych jedynie mistrzom, odesłała w przeszłość. Pozostał jedynie niezniszczalny urok ich dzieł. W wieku XX malarstwo ikonowe stało się obiektem szczególnego zainteresowania, a każde nowe dziesięciolecie nasilało jego stopień.

Ojczyzną ikon są ziemie związane z obrządkiem wschodnim. Genezę sięgającą antyku, ale konkretyzującą i rozwijającą zawdzięczną Bizancjum. Stamtąd wyrodzą się archetypy oraz wiara w nadprzyrodzone powstanie i cudotwórczą moc. Wreszcie pogąński charakter czci im oddawanej doprowadził w VIII w. do krvawego sporu ikonoklastów, zakończonego w 843 r. degradacją ikon do roli pośrednika-rekwizytu, przy równoczesnym przejęciu przez kościół nadzoru nad stroną formalną i ideową ikonopisu. Twórczość poddana zasadzie zgodności obrazu z uświęconym tradycją pierwotoworem. Dotrzymanie wierności zapewniły podręczniki malarstwa, zwane hermenei, które zawierały przepisy ikonograficzne i techniczne, uzupełnione rysunkami schematów kompozycyjnych i typologicznych.

W miarę tracenia przez Bizancjum znaczenia na arenie międzynarodowej, w krajach będących w kręgu jego kultury, rozwijają się niezależne od siebie ośrodki warsztatowej produkcji ikon: grecko-bulgarskie, serbskie i ruskie, promieniujące na ziemie sąsiadów. Bazując na ustalonych wzorach, różniący się w lańcuchu ciągłych naśladownictw, nagiąają się do tradycji środowisk i inwencji twórców.

Miejscem terenem "polskiej ikony" są południowo-wschodnie krańce Polski, dorzecze górnego i średniego Sanu, przed drugą wojną światową zasiedlone przez ludność wyznania wschodniego. Obszar ten niegdyś przynależał do Rusi Czerwonej, w 1340 r. włączony przez Kazimierza Wielkiego w obręb państwa polskiego. Zasięgiem swym ikony wtargnęły w głąb Podkarpacia, sięgając Popradu, a nawet dalej (Rus Szlachtorska - Czarna i Biała Woda, Jaworki, Szlachtowa). W regionach tych niemal na każdym kroku spotykamy przybytki kultu - drewniane cerkwie, wyposażone w ikonostasy - ściany obrazowe, wyrosłe z kamiennej

przegrody ołtarzowej kościołów wczesno-chrześcijańskich. Stanowiły one niezbędny element wyposażenia cerkwi, do czasu Synodu w Zamościu, znoszącego jego niezbędność. Całość kompozycji o układzie rzędowym obwarowana była ścisłymi rygorami, zgodnymi z zasadami liturgii.

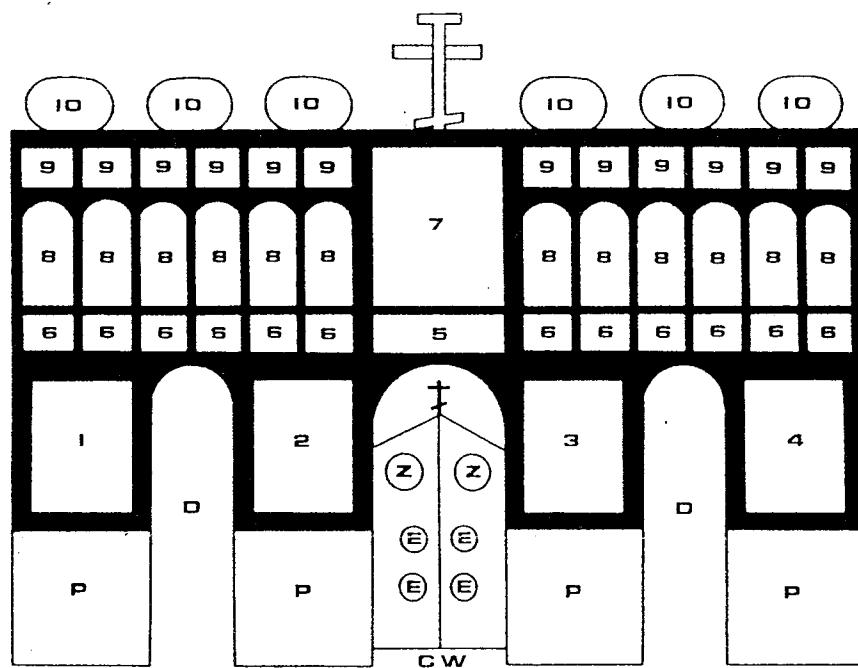
Centralny punkt stanowiło Deesis, obrazujące ideę orędownictwa przed Chrystusem - Sędzią, nad nim biegł rząd dwunastu świąt. Poniżej Deesis sytuowano 3 wejścia - boczne diakońskie i środkowe carskie wrota dla duchownego, malowane często rzeźbione, ze sceną Zwiastowania i wizerunkami ewangelistów na skrzydłach, a ojców kościoła na ościeżach. Dwustronne rozmieszczano ikony Matki Boskiej i Chrystusa oraz patronów. Mandylion, umieszczony nad carskimi wrotami, zastępowano niekiedy przedstawieniem Ostatniej Wieczerzy, Komunii Apostołów lub Trójcy Świętej. Najwyższy rząd z figurami proroków zwieńcza Ukrzyżowanym lub grupą Pasji.

Teren Podkarpacia obfitował w ikony, ale spora ich część uległa zagładzie. Losy ikon sprzygły się nierozerwalnie z historią tych ziem, których nie oszczędziły wojny i najazdy. Na dziejach ikon mocno zaciągnęły zawarta w r. 1596 między kościołem rzymsko-katolickim, a częścią kościoła prawosławnego Unia Brzeska, która poddała zwierzchności Rzymu cerkwie Korony i Litwy, z wyjątkiem diecezji halicko-lwowskiej i przemyńskiej, które unie przyjęły z prawie stuletnim opóźnieniem (1692). W istotę ikon ugodził Synod w Zamościu w 1720 roku, który poprzez unifikację obrazów obu obrządków oraz wprowadzenie ołtarza głównego i dwóch bocznych, zniósł niezbędność ikonostasu. Nacisk ze strony kościoła pogłębił i przyspieszył proces okcydentalizacji – trwający od momentu przyłączenia obszarów bylej Rusi Czerwonej do Polski. W ramach modernizacji wnętrz cerkiewnych zniszczeno wiele bezcennych ikon, usuwając je lub "przystosowując" do zmienionego smaku współczesnych.

Z olbrzymiego zespołu ikon ocalono zaledwie część. Gromadzi je jedno z najstarszych muzeów małopolskich - Muzeum Okręgowe w Przemyślu. Ogromna część zbiorów pochodzi z okresu powojennego, znaczną grupę stanowią eksponaty z Muzeum Ukraińskiego "Stryiwhor", w tym cenne XV w. Deesis. Obecnie kolekcja liczy ponad 450 ikon obejmujących okres XVI-XV wieku, zaliczanych do pozycji najcenniejszych w zbiorach muzealnych.

Tajemnice ikon, rodem całkowicie z tej ziemi, odkrywano w drodze różnych badań i zabiegów. Przykładowo; siedemnastowieczny wizerunek św. Jerzego wyłonił się spod dwóch warstw przemalowań, osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych. Ikona Michała Archanioła z XVI, która w ciągu swego kilkusetletniego istnienia utraciła niemal połowę faktury, dzięki zabiegom konserwatorskim, odzyskała dawne piękno. Są to przykłady jedne z wielu. Bowiem wiele starań i zabiegów pochłonęły i nieustannie wymagać będą relikty sztuki minionej - i k o n y - deski pełne cudów.

Schemat kompozycyjny ikonostasu

CW - Carskie Wrota (królewska Brama);

Z - Zwiastowanie (najczęściej dwuczęściowe ikony: Archaniol Gabriel na jednej, Matka Boża na drugiej);

E - Ewangelisi: niekiedy wyobrażeni symbolicznie: człowiek św. Mateusz, lew św. Marek, byk św. Lukasz, orzeł św. Jan);

D - Wrota Diakoniskie;

P - Predele ze scenami Starego Testamentu:

1-4 cztery ikony namiestne (główne):

1. ikona patrona kraju, często świętego popularnego w regionie (zwykle św. Mikołaj);

2. Matka Boża z Dzieciątkiem (Hodigitria lub Eleusa);

3. Chrystus Nauczający (najczęściej w typie Pantokratora);

4. Ikona Chrystusowa, przedstawiająca świętego lub świętą, pod którego wezwaniem konsekrowana była cerkiew;

5 - Ostatnia Wieczerza (rzadziej Mandylion);

6 - Prazdники, tj. 12 małych ikon przedstawiających święta roku cerkiewnego w układzie chronologicznym.

7 - Deesis (Chrystus Tronujący w otoczeniu Marii i Jana Chrzciciela);

8 - Apostołowie, należący do rządu Wielkiej Deesis;

9 - ikony Proroków lub Ojców Kościoła;

10 - Patriarchowie ze Starego Testamentu (najczęściej po dwóch na jednej ikonie);

Op. (wg) materiały: I.Krasowski "Z istorii ta kultury Lemkiw"

"Rocznik Diecezji Tarnowskiej", "Katalog zabytków sztuki w Polsce".

c.d.n. (далі буде)

План діяння Музею Лемківської Культури в Зиндронові на 1994 р.

7.05 - 30.06.1994 р. Вистава малярства Федора Кузяка – "Церкви, села и люде" – присвячена лемківській побутові архітектурі і людям.

7.05 - 20.05.1994 р. Пленер різбарські (участ возмут різбаре з України и Польши).

18.06 - 25.06.1994 р. Пленер малярській "Русалчана Зиндронова" – запрошуємо малярів Словачії, України и Польщі.

25.06 - 30.06.1994 р. Поплнерова вистава різьби и малярства (отвертя під час III Свята Традиції "Од Русаль до Яна").

25.06 - 26.06.1994 р. Свято Лемківської Традиції – "Од Русаль до Яна"

25.06.1994 р. Отвертя Ізбы Памяток Культури Жыдівской (в хылзы яка приналежала передвойном до родины жыдівской).

10.07. - 30.07.1994 р. Церков–Музей в Бортнім Вистава малярства Федора Кузяка

14.08 - 10.09.1994 р. Вистава акварель Дмитра Солинки – МЛК–Зундранова.

08.09 - 9.09.1994 р. "Лемківска осінь" – спіткання поетів. Гостити будемо представників лемківської поезії з Словачії, України и Польщі.

16.09.1994 р. Сесия наукова – Музей Лемк. Культуры, Музей Історичний в Дуклі "Культура національних меншин в Еврорегіоні Карпати".

Кто скоче сперти наші діяння – просиме и щыро дякуєме. Музейне коonto: Bank Spółdzielczy w Dukli Nr 68-2711-1 дописати: "Na muzeum w Zyndranowej".

А на Яна, на Купала...

В нас на Лемківщині ден св.Івана (звано тут Яном) быв обходжений за старына традициями и дуже уроочисто. Тоты традиции походили з барз давна, хыбаль шыи з часів поганьства. В навечеріє св. Івана вищтыки мали свои хыжы и господарски будинки голузками ліщины, так як на Русаля (Зелены свята) голузками липы. Окрім того кождий газда вставал на Яна раненько, брат нарucha ліщинових голузок и шил в поле, де на кождій куску обсіяної ци засадженой землі втыкал голузку ліщины. Кождий загін зерна ци компера обовязково мусіл быти обнаєш голузком ліщини. Мало то хорониши тоты поля од граду, бурі и "всякого зла". Зас мы, пастухи, шыкували зме ся до "Собіткы", котра бывала кульмінаціей Купальских святкувань. Зносиги зме "материя?" на беглики огниска, якы на Яна ся підпалювало. Тоты огниска теж называли "Собітками".

В інших селах собіткы підпалювали вечером, жебы поломін огня было видно як найдаліше. Зас в нашім селі, в Бортнічі, была інша традиція. В нас собіткы палили в ден – по полуничі, на Яна; и не ходило ту о томо, жебы видно было поломін, але о то, жебы з собіткы было як найбліже дыму! Жебы тово осягнути, на огниско клало ся дуже зеленої чашни. Была до того и співанка:

На Купала, на Янонька,
Курила ся собітонька,
Юж по Яні, по Яноңци
Юж по наші собітоңци

Кожеда група пастухів старала ся, жебы з іх собіткы як найбаржес ся курило. Коли огниска підпалиши, то быво нераз тілько дыму, жес гори быти ним гет сповити.

Собітка горіла, а коло ньой пастухи співали ріжны співанки звязаны зо святкуваньом

Ватра горит... граф. В. Мадзеляна

Яна Купала. Хлопці скакали през оген, а жес быво дуже дыму, то потім смерділи як бы іх з даякой буджарні повинишили. Співаночки быти ріжны, часто жартобливы и для декотрых докучливы. Нераз співали для даякой залюбленої пары:

А на Яна, на Купала,
Ганя кабат зальопала,
Не могла го одонрати,
Мусів Ваньо помагати

Не помогло выкрутити,
Мусів Ваньо полюбитьи,
Не могла го высушитьи,
Мусів Ваньо ся женити...

Нераз такій Ваньо як почул таку співанку, брал кия и гнал за наци, а мы втікали, лем ся за наци курило. Хлопчишка, наприклад, жесбы докучти дівчатам, то співали так:

Яна, Яна, на Курделя
Зіли дівки здохле теля,
Не варене, не печене
Лем попелом притрясене...

Але дівчата не были нам довжны и одспіували подібно:

Яна, Яна, на Копача
Зіли хлопці здохле гача,
Не солене, не попрене
Курячками притрясене...

Співанка барже докучива, друга менше,
една по другі шила, так на зміну верещачи-дерли
зме ся аж до пізного вечера. Декотры з нас аж з
того співу гет похрипти.

Теодор КУЗЯК

Свято над річком Панном

Хмары позгинали каркы, як сивы волы, и на роги взяли сонце и скотили го в щербату яругу ліса. Почекніло небо, а на вигненых рогах волів заспішили вінці звізд, што іх дівчата виплели на щирозолоті царині. На толоках, серед лісів, што отуляють верхы, заблисли огні: еден, другий, третій...

Понесла ся пісня, гітка на верху на верх, од кошары до кошары, аж чудувала ся напасена до съята худоба. В огню видно было людски маяки, што метеликами злітували ся до світла, а оно притігalo іх магічном силом – манію.

То дівчата и хлопці в зачаруванні кругу огня вели танці, а што одважніші – єдним сусом перескакували жывыя поломіны языки. Язів'цовий оген тріскал гірландами іскорок, наповнял повітря пахнячым кадилем. И быво бы то дивне, коли бы не "Русаля–Яна" в Зіндронові...

Сивы волы хмар тягнут "плуг завлаканий" – як бесідує поета. Камянини якоря верхів, як млинськи камені мелют музику громів, тиromoсят ящіями аж съягнуют ся панцири граду... Але злы силы мусят ступити місця добрым, и святе круїсало сонца освітит съяту водом землю, а білы отары хмарок поясене на попас в половицу ...Ян.

Володислав Грабан

R u s a l i a

Rusalia, Dnie Rusawne, to nazwa dwóch dni poprzedzających Zielone Święta, czyli uroczystość Zesłania Ducha Świętego w kościele wschodnim. Czyły okres Zielonych Świąt w karpackiej kulturze ludowej (a także w ogóle u słowian) uważany jest z jednej strony za porę wzmorzonych działalności złych mocy, z drugiej za czas niezwykłych zjawisk w przyrodzie: zakwitła paproć, zioła nabierają czarodziejskiej mocy, człowiek może nawiązać kontakt z zaświatami. W obrzędowości i wierzeniach jej towarzyszących zachowało się tu wiele elementów kultury przedchrześcijańskiej, między innymi kultu solarnego (kultu słońca) i znaczenia, jakie przywiązywano do kolejnych dorocznych przesilen astonomicznych. W Karpatach Wschodnich Rusalia są ponadto świętem pasterzy, a właściwie okresem, kiedy przy pomocy odpowiednich zabiegów magicznych właściciele i opiekunowie stada starali się zapewnić mu płodność, zdrowie, bezpieczeństwo.

W piątek wieczorem gospodarz i pasterze starali się zabezpieczyć

pastwisko i pomieszczenia dla stada przed czarownicami. Noc z piątku na sobotę szczególnie sprzyjała czarom, przy pomocy których czarownice odbierały krowom mleko, psuły je, sprowadzały na krowy choroby. Tak, więc pasterze palili nocą ogniska na pastwiskach pilnując, aby nikt obcy się tu nie pojawił. Gospodarze natomiast na drzwiach stajni rysowali smołę przeznaczoną do smarowania wozu krzyż, aby czarownica nie mogła się dostać do środka. Pod progiem rozsypano mak, wypowiadając przy tym odpowiednie zaklęcia. Aby pokonać taką przeszkołę, czarownica musiała mak dokładnie pozbierać. Nigdy nie zdążyła tego zrobić przed pierwszym porannym paniem koguta, który to moment naznaczał granicę jej nocnej działalności.

Aby sezon wypasowy przebiegał pomyślnie, bydło miało dużo mleka, było zdrowe i dorodne, w sobotę po południu pasterze wypędzali je na pastwisko, na którym do tej pory jeszcze nie pasiono. Znajdująca się tu obfitość paszy nie niszczoną od wiosny miała symbolizować obfitość paszy w ogóle, podobnie jak syte w tym dniu bydło zapowiadało sytość stada przez całe lato. W czasie, gdy bydło pasto się na wspomnianym pastwisku, jego opiekunowie splatali wience z kwiatów i traw. Starano się zbierać zwłaszczę te zioła, które miały właściwości lecznicze i zabezpieczały od czarów. Wiernicami tymi strojono lby zwierząt. Tak ustrojone stado pędzono do zagrody właściciela. Całemu obrzędowi towarzyszyły pieśni. Gospodarz przyjmował właścicieli pocztunkiem, nierzadko zapraszał też muzykantów, a dzień kończyła zabawa. Bydło, przed wypędzeniem do obory, gospodyni karmiła solą poświęconą podczas Wielkanocy.

W sobotni wieczór na pastwiskach zapalano ogniska. Gromadzili się przy nich pasterze; chłopcy i dziewczęta. Chłopcy popisywali się zręcznością, przeskakując przez ogień. Skakały też dziewczęta, a która wpadła do ognia, uważana była za czarownicę. Młodzież bawiła się przy ogniu, śpiewała. W tej noc dopuszczalne były zachowania, których na co dzień społeczność wiejska nie tolerowała. Było to wszak święto wegetacji, płodności. Dziewczęta we włosy wplatały ziele zwane "lypnyk" (roślina o lekkie lepkich liściach i łodygach), co w magiczny sposób miało spowodować powodzenie u płci przeciwnej, "żeby się chłopcy do nich lepili". Starano się mieć przy sobie bylicę - ziele chroniące od czarów.

Gospodynio w domu zabezpieczały się przed zniszczeniem nabiału. Aby czarownica nie mogła zaszkodzić ubijanemu w maśnicy masłu - kółko na maśnicy znaczyły krzyżem malowanym dziegiem, aby mleko się nie psuło - myły garnki przeznaczone do przechowywania i gotowania mleka w wywarze z ziół, których składnikiem głównym był łopian.

W niedzielę wszyscy udawali się na nabożeństwo do cerkwi. Gospodynio pilnie obserwowały inne kobiety: która nie brała udziału w procesji, ta miała złe zamiary - była czarownicą.

Urszula JANICKA-KRZYWDY

IZBA PAMIĄTEK KULTURY ŻYDOWSKIEJ W ZYNDRANOWEJ

Dla niektórych osób tytuł ten zabrzmi jak pomyłka, wszak Zyndranowa kojarzona jest z kulturą łemkowską. Stało się jednak faktem, iż w tej niewielkiej beskidzkiej wiosce znalazła miejsce, swój stały kąt, kultura żydowska.

Za budowlą zyndranowskiej cerkwi stał drewniany, stary dom. Stał i niszczał. Ostatni właściciele przekazali go wspólnie z działką na rzecz parafii prawosławnej, która budowała cerkiew, więc nie było środków na remont opuszczonego domu. Kiedy budowę zakończono, z "chyzą" trzeba było coś zrobić. W pierwszym rzędzie należało ją ratować. I tak się stało.

"Chyza" przed wojną była własnością żydowskiej rodziny Polstera Zalmana. Łemkowie nazywali go "Zelman". Podczas tragedii II-wojny, Niemcy wymordowali rodzinę Zalmanów. Uratował się jedynie mały chłopiec imieniem Samuel. Minęło od tego czasu pół wieku.

Teodora Gocza interesuje wszystko, tym bardziej, kiedy dzieje się coś na jego zyndranowskim podwórku. Na remont dachu otrzymał od Biskupa Adama 15 mln. zł; wieś przeznaczyła sześć kubicznych metrów drewna, pomogli ludzie z rady muzeum, rady parafialnej... Ale nim się to stało Gocz

"odkrył" prof. Samuela P. Olinera z USA, który zdecydowanie wyraził chęć pomocy w tym szczytnym dziele. W swoim liście napisał: "Pragnę wyrazić swoją głęboką wdzięczność dla Pana Gocza i całego Komitetu, który doglądał prac przy remoncie chaty i uczynił z niej muzeum. To muzeum pozostanie pomnikiem braterstwa ku czci obywateli żydowskich t a m t e g o

Загородा 24

regionu....Pomniki powinny nie tylko uczyć nas historii, ale także przypominać nam o ludzkiej zdolności do czynienia dobra i zła."

Wierzę, że kiedy spotkamy się "na Rusalach", Zyndranowa będzie bogatsza. Izba Pamiątek Kultury Żydowskiej otworzy drzwi na őścież... (op.wg)

Rapsodia dla Łemków

Jarosław Zwoliński "Rapsodia dla Łemków" koszalin 1994 r. s 130. nakład nie podany. Część I: Dwa lata rozwitku 1945-1947; część II: Osadnictwo na ziemiach zachodnich a własna tożsamość Łemków; część III: Ruch łemkowski na ziemiach zachodnich w latach 1956-1959.

Czytałem tę książkę z wielkim zainteresowaniem i głębokim wzruszeniem. "Rapsodia dla Łemków" to bardzo cenny dokument. Największą jej wartością jest szczerość, spontaniczność wypowiedzi, autentyczność. Nie jest to zimna, sucha relacja, w której fakty podaje się w sposób systematyczny i starannie wyważony, lecz przeciwnie - opowieść Jarosława Zwolińskiego to krzyk rozpaczny, tragiczne wyznanie człowieka głęboko skrzywdzonego. Autor pisze głównie o tym co sam przeżył, czuł i zapamiętał, najpierw jako dziecko w rodzinnej Florynce, później jako przesiedleniec, a wreszcie działacz łemkowski na Ziemiach Zachodnich. Są to wspomnienia głęboko osobiste, a równocześnie opowieść o zbiorowym doświadczaniu Łemków.

Jest to książka bardzo potrzebna. Zarówno Łemkom jak Polakom. Pokazuje dobrze, że Akcja "Wisła" właściwie trwa po dziś dzień i będzie trwać, dopóki demokratyczne państwo polskie nie podejmie wysiłku choćby częściowego naprawienia krzywd. Trzeba głośno i wyraźnie powiedzieć: jeśli ktoś ma nadzieję, że problem łemkowski rozwiąże się w powietrzu wraz z odejściem pokolenia, które przeżyły Akcję "Wisła" na własnej skórze - ten ktoś się niepotrzebnie ludzi.

Książka Zwolińskiego napisana jest tak sugestycznie, że trudno z nią dyskutować. Choć może należałyby, ale nie w tej krótkiej notatce, lecz przy innej okazji. Na przykład byłem zdumiony, że Autor nazwał lata 1945-1947 okresem rozwitku. O ile mi wiadomo, w całym dotychczasowym łemkowskim piśmiennictwie okres ten wspominany jako czas tragicznych wyjazdów na wschód, czas bezprawia, band rabunkowych, beznadziejnej walki partyzanckiej, przemocy i sobiepaństwa miejscowych kaczyków. Także wspomnienia Autora z lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych niekiedy budzą wątpliwości: podział na "dobrych" działaczy jednego obozu i "złych" działaczy drugiego obozu wydaje się zbyt uproszczony, czarno-biały.

Ale te oraz inne niedostatki nie przesłaniają zalet tej szczerzej, z pasją napisanej książki.

Antoni KROH

“Ціла хмілність світа”

Пятого жовтня 1994 р. міне 85-ріків від дня народження Богдана Ігора Антонича – сина лемківської землі, найвидатнішого поета України ХХ-століття.

Чудово зображене слово Антонич виносить з рідного села – Новиці – з “землі вівса та ялівців”. Народил ся в родині священка Василя Кота. Поезія Антонича неє просто зрозуміла – слова верша, то філозофія життя рослин, звірів, комет і людей, яких лучит сила біокосмосу. Велике і мале є мале і велике, так як одлегле є в блиску. Малювана краса лемківської землі неповторна, як перед правіками, замкнена перстнем всесасу. Його душа з прадуши предків, він сам калиновим мостом, што лучит далеки світы в нескінченості. Єй тайну може очувати лем інтуїційно, підсвідомо – так як його поезію.

Чародій слова, творець “нерукотворних образів” де правда доповнює ілюзію. Лемківська душа Антонича мешкат серед гір, в високих зелених весном трав, серед звізд і звірят, яких стає братом. “Закоханий в життю поганин” сігат метафізичного світу, творить “никифори” поезії – не до підроблення. Поет мікро і макро світу вслуханий в музику галактик...

Коли місяць зайде за хмару, іде Богдан... зеленыма верхами Маґур... “п’яній дітвак із сонцем у кишені”, і світит Лемкам во тмі, а довкола него золоты перстені Сатурна...

Бліснув метеором на поетичнім небосхилі української літератури Зо-років. Не згас, а горяче серце його поезії перетворило ся в ядро золотогривої планети... “бо ніхто ще перед Антоничом і ніхто після него не оснівав так любовно Лемківщину, як він” (М.Неврлі).

В черчи т.р. в краківській видавничій спілці “Miniatura” вийде скромненька збірка – окруж іскорки метеора, двомовна, ілюстрована графіком В. Мадзеляна, перевіз на польську мову В.Грабан, під заглавом “Cała chmielność świata”, яку “спити” треба кожному Лемкови.

ZIEMIA ZAPOMNIANA

*Wież nocą świeczeek nie świeci
boi się księżyc oślepić
co żółtym bezimiennym kwiatem
zakwitą w sadach deszczem zmytych*

*Woda gęstnieje spływa z grobli
tam gdzie horyzont osaczony w biegu
w szarych siedliskach obok siebie
zwierzęta ludzie i komety*

*Ziemio rzucona pod chmurami
w ulewach głuchych pod oliwą nieba
ta pieśń dla serca jest jak kamień
a przecież śpiewać trzeba*

JARMARK

*Brat mój
krawcem chłopięcych marzeń został
i nitką
niebo z ziemią zszył
Na kramach chusty płoną
w stubarwny koloru pył
Cieśle śpiewają bębny grzmią
oznajmij tajemnicę
patrz
sprzedają czerwone słonice
na jarmarku w Gorlicach*

ЗЕЛЕНА ЄВАНГЕЛІЯ

*Весна – неначе карусель,
на каруселі білі коні.
Гірське село в садах морель,
і лісіаць, мов тюльпан, червоний.*

*Стіл ясеновий, на столі
слов’янський дзван, у дзвані сонце.
Ти поклоняйся лиши землі,
землі стобарзний, наче сон цей!*

“Посію – я любов”

В більшості никому незнана. Єй верши трафили не так давно в мої руки. За автором “малої лемківської антології” П. Трохановським, лем 3–верши в 70-роках друкувало “Наше Слово”, а верши тих є дуже, дуже більше...и коли читам тоги рядки, можу сміс повісті, же Мелянія Собін в мої оціні найбільшом лемківськом поетесом. Померла 5 лютого 1978р. Людина, котрой душа – серце було векше од змоги артистичного самореалізування. Народила ся в селі Бортне в 1920 р. в світлій родині Неців, якой голова Фома Нецьо перешол пекло концтабору в Талергофі. Защыпил він любов своїм дітям до рідної землі, культури, церкви. Чудова природа лемківського краю лем тогу любов доповнила, наляла в серце вшыткима смыслами цілу свою потугу, кольором вічних Карпат. Пережиття війни, час виселеня – поселеня на чужій землі, назначили тогу любов клейном болести, великої втрати, але і надії, яка до кінця днів Мелянії давала світло і віру в “незнищальність матерії лемківського духа”. В вершу “До рідної землі” кличе своїх селян, братів Лемків, жебы не оставали на чужыні, словами:

**До рідної землі в зелені Карпати
повертаймо Брати, там треба нам жити,
до чужої землі тут нам не врастати
вертаймо, там сонце тепліше світить... (1956р.)**

Творы здають нам ся простенькы, теплы материњством, якбы деси заслуханы, але з той деликатности, простоты вдарят незнаной силы крик, благална пісня до Лемків – до людини. Спокійно тече час , миняют літа, а доля наша бе єднака! И хоц так тяжко, жаль залишити тог ... біль.

**Мені жаль бесни, сонця, і квітів
що украшають мої стежки,
коли ще пора прииде відійти,
з ними розлука буде тяжка...**

Трагедию війни дополнило вигнання. В час коли здавало ся лекше жити, зловорожа сила вышмарила з парадіївской землі єй родину, селян:

**кеvилять діти вишмарені
як з гнізда писклята,
чого німець не доконав
повнять демократи...**

Коли пришол час – повернула. Была щаслива коли поїла свій зір синіми верхами Корнуты, Мережкы. Хотіла оспівувати красу яку дарувал Лемкам Бог – наймилішую Лемковину. Бесідує словами верша:

**Милий друже мій
ти мені порадь
звідкі тих чарівніх слів
увзяти
щоб радість мою
зрозумілою мовою
виказати**

И глядала тых слів в мові своїх предків, в літературній українській и оспівувала рідне село – лемківську землю:

**Земле моя, сторінко моя тиха,
дзвіночками розквітнений луже,
єднака нас била доля лиха
може зато тя люблю так дуже...**

Доля Лемківщины незмінна. Стоят порожні села, порастают копривом, дичавіють сады. Плаче серце чутливой жінки:

**Земле моя люба мила,
під карпатським синім небом,
чым ты мене приманила,
што так люблю тебе...**

**Земле моя занедбана,
чом ты плугом не скраяна,
од толоки по царину,
од Попраду аж до Сяну.**

и далше:

**кому розкажу, хто зрозуміє
як тяжко душа моя боліє...**

И боліла душа, коли стрічала на чужыні лемківськы родины,

котри не потрафили ся акліматизувати на "даруваній землі". Іх засмучене лице здалка ся одріжнало в товпі народа. Лемка мож було познати як в вершы з 1947р.

*Я всюди вас бачу, всюди зустрічаю,
вигнаних з-під угла рідного у світ,
і в товпі народу, всюди вас пізнаю,
бачу вашу душу зболіту навскрізь...*

А, же не легко было жити выгнанцям, найти своє місце на чужім, свідчать далши слова берша:

*Всіми понижені, горем пригнічені,
сестриці ви мої і брати рідні,
у втомленім лиці, простій одежині
ви всюди по боці стаєте біdnі...*

Лемківську нужду прирівнує до жидівського выгнання, а в самій суті до земського життя Христя:

*Йому лиши одному несіть свої слізози
море своїх криев, Він правдою є
Він земного царства ніде не заложив,
приніс на світ любов, світ дав йому хрест...*

І сіяла Мелянія любов як сіє зерно лемківській газда. До скалистої землі, до землі просякненої болем, серед диких лугів, на убочы. Квіті любови заглушало дике зіля, лем при єй хыжky – в Бортнім здавало ся – краще квітло. Селяне вертали з чужыны, обсівали здичавілі загони; румяніли квітами загорідки, ожывали звіздистом плахтом квітія придомовы загороды. И гнеска Бортне як жадне лемківське село – згідне и повне приказаної любови. В вершу "Засію я любов", пише:

*Душе не унівай
бодрись не уставай
хоч слаба падаєш на терновий шлях
ти ниву невдячну ори і засівай
може іншим очам
замайорить стяг...*

И не дуже років минуло, як до Бортного завитала "Лемківска Ватра". На єй мозгілі молоды Лемкы народженые на чужыні поклали вінky квітія – в десятня річницю смерти. Тисячам люді что завитали до Бортного, на ново ожыл тамтот лемківській світ, поів іх красом вечернього неба, красом зеленых верхів – так ласково як в вершах Мелянії, и так щасливо, коли під своїма стопами почули тепло рідной Мелянії.

Вірю што Мелянія не одышла од нас. Такы люде не одходята.

Вірю, же за рік, коли припаде 75-річниця од дня єй народин, стрітиме ся з ньом в йей поезиях, бож любов потрібна нам на штоден.

Коли відійду

*коли погасне моя зоря
як очі мої втратять зір
тоді відійду, любов лиш моя
тут залишиться серед гір
І буде вона з легенъким вітром
над тою віяти землею
де пробудилось мое життя
де була колис я гостею
де перед горбів у висназі
пнялась дорога моя
на ній терни були
над ними рожі
до них руки здіймала я
за них хапала я щораз
щоб не упасти була приказом
любов вірної гір дитини.*

Май 1994р. Лаци Самборський

Квітуля

*Як ся козы розскакали
гей гей
то яловец поламали
гей гей,
Ой кычера там за Ділом,
плачє дівча за фраіром...
(лемківська жартобливіва співаночка)*

Читал ем в свої эыстыю, а особливо в молодости, дуже книжок, в которых головными героями были дикие звірія: Лис Михита, Брыдке Качатко, Ділний Рогач, Чорна Вовчица і єй сын Барі і дуже шиших. Читал ем о козацьких и татарських степовых конях як и о гамерницьких мустангах, котри як на дикых преріях засмакували волі, то нияк на ново пехотії ся

дати уярнити чловек). Чытал ём хоц што має звязок з природом – бо любил ём и любило натуру під кождым взглядом. Отож випадало бы мі писати и о бабиній квітулі, которую пас ём пару років. Писати, але добре. На жаль не можу того зробити, бо так як меджже людми трафляються “паршивыи уци”, так и худоба має своїх выродків, которы не гідны звати ся скотином.

Квітуля юж од телята была запсуга, бо баба єй так розпестили же хоц потім была дорослом коровом, хтіла ліпше жерти од другого статку. А мусите знати, же не пас ём лен саму квітулю, але тузін огонів разомайтой величности. Баба юж давно повдовіла и записала цілу газдівку мому нянькови, але в списасі (нотаріальний документ) выновили си, же докля жыают, ёден отін в стайш, на который вкажут пальцюм, буде іх власністю. Тын способом выбрали си квітулю ищи телятом и барз ії во вишукані догаджася. Баба не была юж зобовязана до жадной роботы, и ци то з нудів, ци з призвычайня, все штоси смачне носили в ідерку до стайні и підставляли Квітулі під лорду. Нянько з маюм смотрели на тето дивацтво бабы през пальці, но бо молодко од ней и так шіло до спільног горя, з которого корысталася ціла родина. Лен я, як пастух был ем на тыні найбажес покривджесний, бо Квітуля скварена на добре жерта, гордіга звичайным лісовым пасенском несамовиті літала до чужої шкоды. Выстарчыла лен хвилья неувагы, а моя Квітуля юж ся впакувала по бріх до дачного вівса ци конишу. Маг ём прото нераз велкій клопіт, бо нич ей ей нашол то дакотрий сусід юж загнал ей до свойїй стайні, но и потім відомо: нянько мусіли сусіда препрашати, а и вякісий спосіб тето вынагородити. Вечером не лен ём слухал іх острого казания, якій то з мене кспскій пастух, але и терпіл ём своїм грішиним тілом од іх твердої руки. Наївном дитячом молітвом просил ём Бога жесбы Квітулю шлях трафіл, жесбы на смерт здуло ей в чужіє кониши, жесбы трісла як вавельський смок. Але Квітулі далише нич не было и лен смотрела кади ся обертац, жесбы зникути як злій дух. Часом скортію мяя вилізти на сосну и порахувати сорочата або воронята в гнізді, часом забавил ём ся маціькою зачіпком або колячкою іжом, а мою Квітулю юж фрас деси взяв. Привязувал ём ії телембач (звонок) и знате што? Нич не помогло! Знага зараза так хыстро одийти од статку, што нич ей ся спостеріг, то си ним юж дзеленкала далеко під лісом в чужих карпелях. Але як вишуканому приходить копец, так и на літаву Квітулю пришов час. Зостала ягода, престала ся дойти, выпасла ся як свиня и боручала при жегобі як далкій бычыско. В котрисий ярначий ден, привязали ей до воза и продали на мясо, а мі купили гарде убраяна на Велікден. Был то найцасливіший ден в мої дитинстві.

Семан Мадзелян, С.Ш.А

Як ворожыти погоду або слоту:

- як сонце заходит ясно... то в другий ден буде погода
- як зайде за хмары ... ден буде хмарний або дощовий, а в зимі сніжний.
- як сонце при заході червене... наступного дня сподівайте ся вітру,
- як в коло місяця вкаже ся червена обруч-колесо...
  - буде добра погода
- як місяц ма біле колесо... сподівайме ся дощу,
- як сонце сходить рано на червено... буде дощ або вітер, – як гмла стелит ся по землі... ма быти погода,
- як вечером гмла підносит ся до горы... наступний ден буде теплий, погідний,
- як вечером хмары видиме на полудни... буде заран погода,
- коли зпід-неба знижают ся хмары до землі... приде холод,
- коли видиме дугу (смуга) по дощы високо и дотыкат землі...
  - ма быти погода,
- як дуга низко... ворожыт дощ, як ма більше кольору зеленого...
  - буде дощовий час,
- як дуга вкаже ся вечером... ма быти погода, рано-дощ,
- як в зимі гырмит... сподійме ся вітру,
- гырмит, бют громы в вересни... тепла осін приде,
- як дым сідат на землю... сподівайме ся дощу літом, в зимі заснігу,
- як курята ховают ся під куру, або коли гребут землю ...
  - иде на дощ,
- як гуси ся мыют... тіж на дощ,
- як качают ся по землі ... літом – дощ, в зимі – сніг,

Повторме...

блідий місяц – дощ,
червений – вітер,
білий – погода.

За Карпатским Академіком по Метео... – прогноз погоды и непогоды на літо составил (Ф.Г.)

Лемківська кухня

під шефуваньом п. Стефана Хорощака

Пан Хорощак родом з Крениці записал перед роками як рыхтувати лемківські страви. Записал од своєї мамы, котры так все самчно варил. Сам як газда, таты переписы практикувал. Думам, же на "новы часы" лемківська кухня придаст ся "як нашол"!

1. Комперянка.

Оскрептати до-кладні компери и покроїти в косточку. Спарити кыплячом водом (кроном). Одцидити. Пересыпати до горця, залити зимном водом, посолити, додати пару зерен попрюю, петрушку, морков, цибулю и варити докля не змякнут.

Осібно підсмажыти кус масла (може быти солонина) додати пару лыжок муки и мішати докля ся не зарумяніє. Доляти невелько комперянай юшки и добрі помішати най ся ищи разом поварит.

2. Адзимкы (паленикы).

Печи іх можна з вівсяної або ярчаної муки. Муку зарабляме водом, розкачаме на столници на грубіст 2-3 см. – великоости як хліб. Всаджаме до дост горячого пеца на пів години. Жебы скора не одставала робиме патьчиком дірки. Як хочеме, жебы адзимка была смачнійша, муку заробити не водом, лем молоком и докладаме пару яєць.

Смачного !

граф. В. Мадзелян

"Лемківський іконостас"

На дерев'яному порозі, через якій переступило не одне покоління – постав господар музею Ф. Гоч, і привітав хлібом та сіллю двох братів Мадзелянів, особливо Василя – автора виставки, твори якого передані у музейну власність. Який же зворушливий був той момент! Під лемківським дахом зустрілись люди того самого роду, того самого, хоча яких різних світів...

Василь Мадзелян, особистість, лемко, громадянин світу – маляр. Відверта і щира душа. Зрілий, щоб не сказати старший пан з обличчям і деликатністю дитини, а за його плечима рівненько укладений на стінах світ його предків – "Лемківський іконостас" – історія лемків в 33-х творах. Історія, обоймана віками. Від поганських "ватр" через Хрещення Русі до Талергофа і Явожна, до сучасної "Лемківської Ватри". Треба нам починати з нову! Страх Божий! Відкривати "Лемківську атлантиду" після 10-ти віків існування, шукати її у зеленому морі природи. Тут і там знаходимо сліди, а одним з них є свято "Од Русаль до Яна".

Виставка графіки (дереворит) ілюструє давнє життя лемків. Сувора лінія карпатських верхів, люди, нагадують тверде і вазіске їх життя, назначене Божею Волею, повагою, вірою у діло яке творять.

Наши предки оживають в приміщені музею–садиби. Дивимось на них з думою і відчуваємо духовний зв'язок із минулим світом історії. Чуємо, як вітер рухає полотна хоругви, як каменяри "тешуть" кам'яні хрести, чути плескіт і холод води в Попраді, коли бойни Володимира напоюють коней... а серед них лемко, родом з Більцареви оповідає дрібненький фрагмент тієї історії – своє життя.

Подяку Мадзеляну складають: воєвода кроснянський, бургомістр Дуклі, музейники і широко присутня громадкість. В часі свята відкриті двері кличуть до середини... Як тепло є сприймати наповнені джерелом любові, слова про його

дитинство, юність, творчість...

Василь Мадзелян народився 22.06.1917р. в Монессен, Пенсильванія, С.Ш.А. Коли йому було три і пів року ціла його родина переїхала (після I-світ. війни) на Лемківщину – село Більцарева в Польщі. Там закінчив сільську школу і здав іспит до польської класичної гімназії ім. Яна Длугоша в Новому Санчу. По закінченню третього класу, вступив до гуманістичної гімназії ім. Юлюша Словацького в Тернополі.

Федір Гоч ви tractat братів Мадзелянів.

В 1937р. здає матуру і повертається на Лемківщину. Рік пізніше виїжджає до С.Ш.А. В короткій термін він опинився в війську, де служив 20-літ. В 1961р. вийшов на пенсію як майор. Служив у Франції, Німеччині, Італії, Японії, Кореї і в різних штатах С.Ш.А. Під час військової служби Василь закінчив університетські студії одержав бакалаврат наук (Bachelor

of Science) від Мериляндського Університету. Після військової служби він осів зі своєю родиною в Сакраменто, Каліфорнія де продовжував свої студії. В 1964р. одержав диплом магістра мистецтва і свідоцтво для вчителювання від Каліфорнійського Університету в Сакраменто. До 1979 р. викладає такі предмети як: рисунок, малярство (олія, акрилік, акварель), графіку (гравюра, літографія, дереворит, лінорит і серіографію) кераміку, скульптуру і фотографію в середній школі ім. Дел Камио Гай Скуль в Фер Овкс, Каліфорнія.

В 1979р. Василь ще раз їде на пенсію. Переїхав до Казадеро, де живе зі своєю жінкою Бети. Цікавився мистецтвом майже ціле своє життя – починаючи від рисування козаків на конях на біленьких стінах мамині кухні. Під час військової служби брав лекції де тільки можна було. Каже, що найбільше продуктивні його мистецькі роки, були під час університетських студій і вчителювання. Мав персональні виставки, а також виставки з іншими митцями, або з різними групами. Більшість його виставок мало місце в Північній Каліфорнії, в штатних виставках; наприклад в Сакраменто, в Каліфорнійській Мистецькій Асоціації в Крокер Галереї в Сакраменто, в Стоктон Арт Ліг в Піонерським Музей, в приватних галереях в містах: Лодай, Сан Франціско. Санта Роза, Себастополь. Сакраменто. і.т.д.

Василь одержав багато нагород за свої твори. Були вони репродуковані в різних газетах, де знали дуже прихильну артистичну оцінку. Митець є членом різних творчих спілок, дає лекції, бере участь як есуріст–суддя виставок, критик і.т.д. В своїм студію він працює в техніках акриліки і дереворізи (дереворит). Не заявляє якихсь специальних мистецьких переконань. Стиль Василя переходить постійні зміни під впливом життєвих переживань. Мистецтво для Василя – це одна з найважливіших дій людини.
(оп.вуге.)

Gorące lato, śmierć i winogrona

Jan Chowaniec. Opowiadanie

Janka poznalem kilka lat temu. Skromny, uczynny moze nawet nieśmiały. Jednak po bliższej znajomości okazało się, że jego wnętrze wypełnia ogromny żywioł. Żywoł góρ, otaczającej natury tego skrawka ziemi, który nazywamy Łemkowszyną, lub prościej - Łemkownią. Wiara w człowieka, w jego naturalne dobro, niezależnie od przynależności religijnej czy narodowej.

Odczwartego roku życia wychowywał się, w zupełnie obcym środowisku. Nie wiedział kim jest; Łemkiem czy Polakiem? Z jego rodzinnej wioski wysiedlono wszystkich Łemków. Nastawienie nowej społeczności do pozostałych na miejscu mieszkańców rodzin było różne, niekiedy lekceważące. W takim środowisku został wychowany. Niezależnie od pogardy jaką obdarzno Łemka. Janek gdzieś w głębi ukrywał swoje "ja". Będąc dorosłym człowiekiem, podjął się analizy środowiska, w którym żyli jego rodzice, próbując opisać tragiczne losy łemkowskiej rodziny. Opowiadanie "Gorące lato, śmierć i winogrona" przygotowywane jest do druku. Niemniej jednak to stanie, "Zahoroda" udostępni swoim czytelnikom rękopis. Jak je ocenić? Myślę, że najlepiej zrobią to sami czytelnicy. (wuge)

Kiedy III-Rzesza połączyła się z Austrią i niebawem polknęła całe Czechy, opasując z trzech stron doborową armię Polskę, plując nań oskarżenia, żądając Gdańskiego i korytarz do Prus Wschodnich - chłop imieniem Wasyl, mieszkający w południowo-wschodnim krańcu Polski, na górskiej przełęczy wciśniętej klinem w Słowację, wyszedł w sierpniowy poranek na własne pole. Kosił owies.

Z góry schodziła mgła i osuwała się w dolinę, w której rozciągała się wioska przecięta trzema potokami. Na niewielkim wzgórzu stał kościół drewniany kryty gontem. Poniżej gęsta zabudowa zamkala czworobok dawnego miasteczka, leżącego na prastarym szlaku handlowym wiodącym na południe. Drewniane domy ze spadzistymi dachami, otwierały swe podcieńie na plac targowy. Poniżej, gdzie dwa potoki łączyły się w głębokim korycie porośniętym po brzegach wikliną i wierzbami, na niewielkim wznieśieniu stała cerkiew. Jej późnobarokowe wnętrza nakrywały namiotowo narastające dachy, zwieńczone cudnymi makówkami kopuł.

- A więc mieszkali tutaj Polacy i Łemkowie!

Tak mógł powiedzieć tylko ten, kto przybył do wioski z zewnątrz i dostrzegał różnice w architekturze świątyń przecież tego samego Boga. Dla miejscowych różnic nie było. Przez wielowiekowe współżycie tych grup wytworzyła się niejako wspólna gwara, która nie była mową polską ani też russką. Żyli dobrze, szanowali się wzajemnie, ciężko pracując na kamienistych, mało żyznych polach.

- Gdzie Bóg nie dał ziemi pod pszenicę - mawiali - dał lud hardy i pracowity!

Wasyl był Łemkiem. Nie... Wasyl nie był Łemkiem! Kim był Wasyl?

Nie zastanawiał się nad tym. Ojciec jego, dziad, pradziad byli greko-katolikami. Jego także ochrzczili w cerkwi, i różnica polegala tylko na tym, że Wasyl obchodził Boże Narodzenie dwa tygodnie później. Nie, nawet nie to! Wasyl obchodził polskie Boże Narodzenie u sąsiadów, oni zaś ruskie u Wasyla. Nikt mu tego nie przypominał. Wiedział, że jest Wasylem, że kocha ten kraj, ziemię, na której przyszło mu żyć i pracować. Kochał tę ziemię tym bardziej, gdyż po ojcu dziedziczył dom, a także zabudowania gospodarcze, w których porykiwało aż pięć krów!

Przerwał koszenie, rękawem koszuli otarł spocone czolo i spojrzał ponad zboża ku dolinie, gdzie pośród niewielkiego sadu dzikich śliw stał jego dom. Z komina dobywał się dym - żona gotowała dla niego obiad. Niebawem przyjdzie i spojrzy nań tak ciepło.

- Zmuczeni ty - powie.

Wasyl lękwał się wojny, lękwał się tego, że najazd obcych wojsk może nie tylko zubożyć ich wszystkich, ale przede wszystkim zmieni wszystko... Wasyl bał się zmian. Przecież żyło się tak dobrze!

Z dzwonniczy doleciał go głos dzwonu. Wasyl odłożył kosę i z uszanowaniem na klęczkach dziękował Bogu za zdrowie i dostatek... Podniósł się i nad falującym zbożem zobaczył idącą żonę. Gdy podeszła zauważały, że była jakaś inna: bez uśmiechu, ze ściagniętymi brwiemi, które rysowały ból i zmartwienie.

- Szto tobi Szefscia? - spytał czule.

Nie odpowiedziała. Podeszła ku niemu i spojrzała na niego szklistym wzrokiem. Przez chwilę patrzyły sobie prosto w oczy, po czym, zarzucając mu ramiona na szyję, przyciągnęła mocno do siebie. Drżała.

Wasyl zrozumiał, że ogłoszono mobilizację.

Będzie wojna! Szkoda - pomyślał - a lato takie piękne! Ale jednocześnie bez najmniejszego sprzeciwu czuł wewnętrzną potrzebę bronić tą ziemię, która dawała mu całą radość i ubogie szczęście.

Usiadł pod dziką gruszą, chcąc się ochłodzić przed wciąż gorącymi promieniami słońca. Stefcia rozłożyła u jego stóp czysty, utkany ze lnu obrus i poczęła wyjmować z koszyka obiad, który niedawno gotowała. Na początek wyjęła kamienny dzban z zasadlym mlekiem, przechowywany w piwnicy, i wręczyła go Wasylowi. Ten zamieształ widelcem zawartość dzbanu i z wielkim pragnieniem pil orzeźwiający napój: grdyka skakala mu to w góre, to w dół podczas lapczywego przekłykania, a w żołędziu rozlewalo się niczym kojący balsam zyciodajne mleko. Kiedy zaspokoili pragnienie, rękawem koszuli otarł zabielone usta i sięgnął po litrową banieczkę, w której chłupotała zupa. Odkrył przykrywkę i w nos uderzył aromat grzybowej, okraszonej kawalkami boczku, zabielonej obficie śmietaną. Ukroił pajdę razowca, przeżegnał się i począł jeść: lapczywie po chłopsku, polykając duże kęsy chleba umaczanego w zupie. Gdy zjadł, Stefcia wyjęła z koszyka garnek, w którym starannie ubito ziemniaki, okraszone wierzchem skwarkami słoniny. Wasyl zanurzał w garnku lyżkę, przyciągał do kraju ziemniaki i tak uformowane na lyżce jadł, popijając mlekiem.

- Dychnyj kusisia, ja nazberam jafyr do placka. Treba ty wpeczy nadorohu - powiedziała.

Przytaknął. Złożył naczynia do koszyka i przyglądał się, jak zgrabnie w białej sukience w duże zielone grochy, oddała się od niego, wychodzi z owsiska i idzie w górę nad pastwiska. Wyżej zaczynały się jalowce, piaskowe skały, porosie mchem, gdzieniegdzie samotne karlowate sosny, powyginane wiatrem i śniegiem. Jeszcze wyżej las świerkowy, ale tu i ówdzie można było dojrzeć biały pień brzozy, pod którą rosły kozaki. Wiał lekki wiatr i wierzcholkami drzew niósł się szum lasu. Tam gdzie się zaczynały rzadki las, z licznymi polanami; rosły tam borówki - czarne, dorodne dojrzałe o tej porze roku. Wyżej, gdzie był zrąb, cała masa chaszczys: iwy, leszczyny, młode świerki, wystające stare pnie, pokrzywy, jeżyny, maliny - a nad nimi rój owadów nieustannie bzykających. Gdzieś zając, zbudzony krzykiem ptaka, rwał przez gęstwinę, oszalały ze strachu, przystawał gdzieś hen, gdzie znów było cicho i sennie.

Stefcia zbierała borówki...

Wasyl nadal siedział. Wciągał w głęb połuc czyste powietrze i głęboko raz po raz wzrywał. Patrzył w dół, patrzył na las, w którym znikła Stefcia, patrzył na rozłożoną w dolinie wioskę, zaokrągloną z dala podobną do miasteczka; patrzył na łańcuchy górz porosłe lasami. Pola polyskiwały złotawym kolorem zboże, to znów zielenią koniczyn i traw. Widać było gdzieniegdzie kosiarzy na rozczapierzonych nogach, a za nimi kobiety, pochylone, zbierały zboże w snopki.

- Ech żyły, żyły! - westchnął. - I poszto tota wijna!

Ogarnął go smutek i chciał mu się płakać, ale opanował się; wstał i splunął ze wzgardą, że zachowuje się jak baba.

Jego ojciec przeżywał zapewne to samo, gdy w czternastym roku został wcielony do austriackiej armii. Przecież tak dobrze się żyło - wspominał stary. Przez przełęcz przejeżdżały wozy kupieckie. Ruch był duży, że Słowację granicy nie było, a on jako dobry kolodziej miał roboty, że hej! Ale to wszystko musiał zostawić i pójść na wojnę. Wojował dzielnie, nie był tchorzem, za rany jakich doznał otrzymał order i miał to na piśmie!

W osiemnastym wojna się skończyła. Odrodziła się Polska. Cieszyli się. Dlaczego mieli się nie cieszyć? Pomimo zawieruch wojennych, zmieniających się rządów zachowali swoją kulturową odrębność i miłość do malowanej ziemi, która posiadałi.

Wolność jednak nie przyniosła dostatku...

Granicę ze Słowacją zamknęto, handel i rzemiosło upadło - zubożale miasteczko zamieliło się w wieś.

Ojciec Wasyla, chcąc nie chcąc, wyjechał do Ameryki, ale i tam wielkiej fortuny nie zdobył, gdyż i tam kryzys gospodarczy powodował, że o pracę było trudno. W roku trzydziestym czwartym powrócił i za ciężko zarobione pieniądze kupił cztery hektary pola, kawał lasu, dorabiając dalej jako kolodziej, postawił dom i zabudowania gospodarcze.

I gdyby nie nagła śmierć ojca przed dwoma laty. Wasyl nie miałby powodów do smutku...

Tylko ta wojna... Boże, po co ta wojna?

Stefcia upiekła placek z borówkami. Wasyl ogolił się, umył i ubrał jak na niedzielę. Razem z czterema chłopami, których też powołano, ruszył do pobliskiego miasteczka. Odprowadzały ich kobiety, także mężczyźni, którym czas wojny przypadnie spędzić w domu. Za nimi biegła grupka brudnych dzieciaków w portkach dziurawych na kolanach. Dla zabawy wystrugali z kijów karabiny, nie rozumiejąc nieszczęścia, jakie niesie wojna, naśladowali strzały karabinów; trach! trach!

A więc wojna. Armia Karpaty, do której przydzielono Wasyla, wycofywała się pospiesznie na linię Sanu, chcąc uniknąć okrążenia, zajęła nowe pozycje obronne. Wasyl z plutonem doborowych strzelców osłaniał tylu wojsk, a także grupę saperów, która po przejściu ostatnich formacji wysadzała mosty i ważniejsze przejścia, by opóźnić pościg wroga. Martwił się; dom pozostał w tyle, a on coraz dalej i dalej od niego. Jak mogli wrogowi oddać bez walki jego rodzinne strony? Jak mogli!

Było to pod Gorlicami. Droga w tym miejscu podnosila się lekko na niewielkim moście, skręcając, gubiąc się świerkowym lasku. Saperzy zakładali pod mostem materiał wybuchowy. Wasyl ustawił karabin maszynowy w kępie jalowca i ponaglił szeregowca, który nosił amunicję, by się okopać. Było południe, ciepło.

Armia uszła już daleko, tylko na poboczach drogi można było zauważyc części żołnierskiego odzienia, gdzieś wrak wypalonego samochodu, leje po bombach i coraz częściej w polu lub na cmentarzach świeże mogiły z naprzedce uformowanym kopcem ziemi i drewnianym krzyżem z tabliczką kto i kiedy poległ.

Z naprzeciwka, jeszcze z bardzo daleka, dalo się słyszeć warkot silników. Jeden z żołnierzy wspiął się na drzewo, przykładając lornetkę do oczu, wypatrywał wroga. Około półtora kilometra dalej widać było samochód, na którego skrzyni siedziało może dwudziestu Niemców. Przed samochodem, w odległości co pięćset metrów, jechaly dwa motocykle, na maskach przyczepek nieruchomo spoczywały karabiny maszynowe, gotowe do strzału. Zawiadowcy jechali ostrożnie, co chwilę zatrzymywali się i rozmawiali wokół, badając teren.

Wszczął się ruch - padaly rozkazy, strzelcy pospiesznie zajmowali stanowiska, saperzy pospiesznie zakładali lonty.

Wasyl załadował amunicję. Dalo się zauważyc, że jakieś wewnętrzne wzburzenie nie pozwala mu na spokój. Chwyciły broń i chyłkiem zbiegły ku potokowi, a następnie co sił w nogach zaczęły biec w jego górnym odcinku, skąd drogą nadciągała przednia straż wojsk niemieckich. Słyszal za sobą nawoływanie, lecz w tej chwili już ich nie rozumiał. Party wewnętrzna siłą, biegły w kierunku swego domu, umilowanej kobiety i wszystkiego co kochał. W rozpaczliwie zdal sobie sprawę, że życie inaczej nie można, że nie ma sensu. Więc zatrzymał Niemców! W biednym sercu

zrodziła się taka siła, jakby cały wynik wojny zależał właśnie od niego, od Wasyla Galiszczaka !

Styszał już wyraźny warkot motorów. Zaroślami wdrapał się ku drodze. Po drugiej stronie zobaczył zabudowania gospodarcze i sad. Przed domem w południowym słońcu wylegiwały się kury, senne, obojętne... Boże - pomyślał - jakby nigdy nic !

Z zakrętu wyjechał pierwszy motocykl. Wasyl przywarł do ziemi, maskując się w zaroślach, wysunął przed siebie karabin, gorączkowo odszukał prawą ręką zabezpieczenie i pchnął do przodu. Przez celownik namierzył kierowcę... Nie, jeszcze nie teraz ! Przepuści drugi motocykl, a uderzy na samochód wyladowany wojskiem. Rozglądając się, dostrzegł w sadzie opodal spichlerza stertę ułożonych desek. Pomyślał, jakieby byłoby wspaniale stanowisko do zaatakowania Niemców. Kiedy następny motocykl przejechał, Wasyl zerwał się z miejsca i pobiegł przez drogę, gdy nagle zza zakrętu wyjechała ciężarówka. Dwoma skokami znalazł się za przydrożną wierzbową i z bijącym sercem nasłuchiwał ryku silnika... Był coraz bliżej i bliżej; słychać było rozmowy, których nie rozumiał. Przyciągnął broń do biodra, chwytając za spust, a lewą ręką uchwycił tuż za szczerbinkę... Pot wystąpił na czole, oddech uległ zahamowaniu, w ustach gorycz zdenerwowania. Gdy był niespełna dziesięć kroków przed nim, wyskoczył zza wierzby i plunął ogniem w kabinę pojazdu. W oczach kierowcy zauważyl strach, rozrywana strzałami klatka piersiowa ociekala krwią. Jeden z żołnierzy, który trzymał karabin maszynowy na dachu szoferki, ugadzony śmiertelnie w szyję, chwiał się na nogach, zacisnął spust w konwulsyjnym bólu i godził strzałami rannych żołnierzy we wnętrzu samochodu... Nastąpił wybuch. Eksplozja rozerwała kabinę, w plomieniach wyrzuciła ciała ofiar razem z odłamkami szkła i kawałkami blach. Samochód zatoczył luk, runął do potoku, przygniatając zaskoczonych żołnierzy. Syk nagle schłodzonych części metalu mieszał się z jękiem rannych.

Poniżej słychać było strzały, a kiedy i te umilkły, nastąpił wybuch, potężny, niosący w górę kłęby dymu, ognia i strzępy rozerwanych kawałków drewna. Wysadzono most.

Wasyl stanął na krawędzi drogi i spoglądał na straszne dzieło zniszczenia, którego dokonał. W płytkiej wodzie ujrzał żołnierza, leżącego na wznak, któremu burta samochodu przygniotła nogi. Cierpiał okropnie i półprzytomnymi oczyma patrzył na niego, jakby chciał coś powiedzieć... Poniżej dwa trupy ze zgniecionymi głowami. Krew mieszała się z brunatną barwą paliwa i smarów. Przygnieciony burtą podniósł rękę, jęcząc, wzywał pomocy.

Wasyl wzruszony przerażającym widokiem, odezwał się jakby z żalem:

- Człowieku, poszto's tu prychał ? Nieświadom niebezpieczeństw postanowił zajść do rannego, gdy nagle z zarośli opodal samochodu padł strzał, i w tej samej chwili jakaś siła rzuciła Wasylem w tył. Ten wypuścił karabin, wymachnął bezwładnie rękami i runął do przydrożnego rowu porośniętego pokrzywami i miętą.
(c.d.n.)

WIELOBRANZOWE PRZEDSIEBIORSTWO
PRODUKCYJNO - HANDLOWE
"WATRA" S.C.
38-200 Jasło ul. Mickiewicza 18
tel. 65 55 55
produkcja, konfekcjonowanie, dystrybucja
węgla drzewnego

èèèèèèèèèèèèèèèèèèèèèè

Музей Лемківської Культури в Зундранові

з а п р а ш а т д о :

- з виджаня своїх колекцій в кождий день тижня;
може:
- у доступити своїх архівів для підготовляння наукових досліджень;
- п р о п о н у є :
- пересылати за оплатом фотографії, експонатів, ксерокопії документів, матеріялы інформаційни, і.т.п;
- переслати за оплатом фотографії лемківських памяток які находяться в селах Лемковини (церкви, хрестів, хыж);
п і д г о т о в и т :
- *весільны запрошыня ,
- *обробку, комп'ютерний набір текстів,
- *друку, писма, реклами и инши.

Ближшы інформації отримате пишучы на адресу музею:

Muzeum Kultury Łemkowskiej

w Zyndranowej k/Dukli

38-454 Tyrawa tel. 12